

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ
В УКРАЇНІ ТА СВІТІ:
ІСТОРІЯ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Матеріали
X Всеукраїнської науково-практичної конференції

(Суми, 28 квітня 2023 року)

Суми
2023

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Власенко В. М., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Гончаренко А. В., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Дегтярьов С. І., д-р іст. наук (Сумський державний університет);
Ільницький В. І., д-р іст. наук (Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка);
Каганов Ю. О., д-р іст. наук (Запорізький національний університет);
Камьонка М., д-р габ. (Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie, Польща);
Король В. М., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Котляр Ю. В., д-р іст. наук (Чорноморський національний університет ім. П. Могили, м. Миколаїв);
Куліш А. М., д-р юрид. наук (Сумський державний університет);
Лебідь А. Є., д-р філос. наук (Сумський державний університет);
Лобко Н. В., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Черкасов А. А., д-р іст. наук (Cherkas Global University, США).

Видання рекомендоване до друку рішенням вченої ради
Навчально-наукового інституту права СумДУ
(протокол № 10 від 01.06.2023 р.)

**Суспільно-політичні процеси в Україні та світі:
історія, проблеми, перспективи** : матер. X Всеукр. наук.-
практ. конф. (Суми, 28 квітня 2023 р.) / ред. колегія :
В. М. Власенко, А. В. Гончаренко, С. І. Дегтярьов та ін.
Суми : Сумський державний університет, 2023. 196 с.

До збірника увійшли наукові статті та повідомлення викладачів, студентів, учених та аспірантів ЗВО і наукових установ, виголошені в рамках X Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільно-політичні процеси в Україні та світі: історія, проблеми, перспективи», присвяченої актуальним питанням суспільно-гуманітарних наук.

© Сумський державний університет, 2023

КУЛЄШОВА А. В.
*студентка, гр. ІС-11,
Сумський державний університет
(наук. керівник: к.і.н., доц. Н. В. Лобко)*

ПЕРЕДУМОВИ ВИДАННЯ ВАЛУЄВСЬКОГО ЦИРКУЛЯРУ 1863 р.

У липні 2023 року буде 160 років з часу прийняття Валуєвського циркуляру, яким були введені суттєві обмеження на використання української мови в інтелектуальному житті України.

Валуєвський циркуляр являв собою таємне розпорядження міністра внутрішніх справ Російської імперії Петра Валуєва, яке забороняло друк книг українською мовою та стало попередником Емського указу.

Досліджуючи передумови прийняття цього циркуляру, ми звернули увагу на те, що саме дії окремих українських громадських діячів підштовхнули Валуєва на цей крок. Розглянемо хронологію подій, що сприяли запровадженню циркуляру 1863 року.

Після скасування кріпацтва імперська влада надає дозвіл отримувати освіту початкову мовами національних меншин. До 1861 року в Україні вже існували недільні школи, після скасування кріпацтва вони отримали неабияку популярність серед населення. В цей час громадські діячі почали активізувати свою діяльність у розвитку мережі недільних шкіл на території всієї України. Одним із таких діячів та популяризаторів недільних шкіл

був Микола Костомаров. Саме він спробував поставити питання розвитку недільних шкіл на фінансову основу. Про це він написав в 1863 р. у петербурзькій газеті «День»: «Нічого протизаконного, жодних антиімперських ідей, критики влади, національно-визвольних посилів – лише прохання підтримувати фінансово розвиток українських шкіл» [4]. Стаття була опублікована із надією, що її прочитає якомога більше інтелігенції, яка зможе допомогти грошима.

Ця стаття потрапила на очі засновника московської політичної журналістики Михайла Каткова, який, відзначався консервативними та монархічними поглядами, а в українському питанні стояв на позиціях протидії «українському сепаратизмові», а також вважав розвиток української мови шкідливим. Саме він висловила думку такого змісту: *«Да какой украинский язык? Такого не было, нет и быть не может»*. У тому ж, 1863 р., М. Катков із обуренням написав лист міністру внутрішніх справ П. Валуєву із жагучим проханням, припинити: «...шабаш неблагочестивих українців, які набралися нахабства забрати кошти інтелігенції на розвиток «малоросійської мови»».

В цей же час український письменник та філолог з Чернігівщини Пилип Морачевський підтримує ідею освіти українців і має на меті перекласти Євангеліє українською, для того, щоб народ мав доступ до вивчення Святого Письма рідною мовою. Однією із ключових проблем в даному етапі розвитку є те, що такий план зовсім не подобався тодішній церкві, яка повністю контролювалася

владою. Фактично, це відтік із сфери впливу, до самостійного пізнання.

Рукопис Пилипа Морачевського потрапив до київського цензора – Новицького, котрий в свою чергу звернувся до Петра Валуєва. У листі столичний цензор зазначав, що українці зайшли в своїй діяльності занадто далеко і такий стрімкий розвиток освіченості може стати однією із вагомих проблем, яка несе свою небезпеку для цілісності держави [3]. І навіщо взагалі робити переклад Євангелія, якщо навчання Святого Письма проходить на *«общероссийском языке»?*

Петро Валуєв отримує ще одного листа від членів духовенства церкви московського патріархату, в якому вони виявили занепокоєння щодо активізації та розвитку навчання, що як результат може призвести до розуміння свого походження та своєї історії, що знову ж таки не вписувалося в сценарії великих самодержців. На додаток, в цей же час, так звані, *«благонамеренные малоросы»* пишуть лист П. Валуєву, де зазначають, що: *«Из праха Шевченка выродилась целая шайка сепаратистов»* [2].

Петро Валуєв одразу надіслав листи Олександрю II, але відповіді не отримав: цар взагалі ніяк не відреагував. Відтак як реакція на потік скарг на бажання українського народу постав циркуляр, де написано: *«Приверженцы малороссийской народности обратили свои виды на массу непросвещенную, и те из них, которые стремятся к осуществлению своих политических замыслов, принялись, под предлогом распространения грамотности и просвещения, за издание книг для первоначального чтения, букварей, грамматик, географий и т. п.»* [1]. *«Киевский*

генерал-губернатор находит опасным и вредным выпуск в свет рассматриваемого ныне духовною цензурой перевода на малороссийский язык Нового Завета», — додав у циркулярі Валуєв і постановив: «Пропуск же книг на малороссийском языке как духовного содержания, так учебных и вообще назначаемых для первоначального чтения народа, приостановить» [1].

Таким чином, ряд подій, в яких були задіяні й українці, спонукали до прийняття Валуєвського циркуляру, аби не виховати ворогів імперії і борців за українську державність.

1. Енциклопедія українознавства. Словникова частина (ЕУ–II). Париж ; Нью-Йорк, 1957. Т. 2. С. 405–800 [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://litopys.org.ua/encycl/euii047.htm>

2. Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії: спроба державного регулювання (1847-1914). Збірник документів і матеріалів / відп. ред. Г. Боряк; упоряд. Г. Боряк, В. Баран, Л. Гісцова та ін. Київ, 2013. LXII. 810 с.

3. Ісаєвич Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. 520 с.

4. Кубайчук В. Хронологія мовних подій в Україні: зовнішня історія української мови IX–XX ст.: зовнішня історія української мови IX–XX ст. Видання друге, виправлене й доповнене. Київ: «К.І.С.», 2020. 192 с.

5. Чайковський А.С., Щербак М.Г. За законом і над законом. З історії адміністративних органів і поліцейсько-жандармської системи в Україні (XIX – початок XX ст.). К., 1996.

ЗМІСТ

ІСТОРИЯ УКРАЇНИ. ЛОКАЛЬНІ СТУДІЇ

- Бакуліна Є. С.**
Василь Вишиваний у боротьбі за Україну 3
- Власенко В. М.**
До біографії професора Леоніда Фролова 11
- Дегтярьов С. І.**
Джерелознавчий потенціал Повного зібрання законів Російської імперії щодо вивчення історії Сумщини 18
- Єльнікова А. О.**
Дослідження діяльності Українського національно-демократичного об'єднання 25
- Зьоменко М. В.**
До історії Міністерства преси та пропаганди УНР (за матеріалами фонду 1113 ЦДАВО України) 29
- Король В. М.**
Візуальні матеріали, присвячені сільській електрифікації, на сторінках повоєнної обласної преси Сумщини (1945-1955 рр.) 35
- Кудінов Д. В.**
«Камень громовой или упавший с неба»: до історії падіння та початку вивчення «сумського метеорита» 46
- Кулешова А. В.**
Передумови видання Валуєвського циркуляру 1863 р. 55

<i>Мірошніченко А. В.</i> Кримські татари: поніверяння депортації	59
<i>Осадчий Є. М.</i> Бунякинський перевіз на Сеймі	64
<i>Принь О. В.</i> Бутаков В'ячеслав Інокентійович (1882–1946) – революціонер, археолог-аматор, історик	70
<i>Ровенська С. М.</i> Олександр Сема (Семмо) – сотник армії УНР та письменник	76
<i>Рубан А. В.</i> Європейський підприємницький капітал у машинобудівній промисловості на українських землях (1874–1914 рр.)	79
<i>Рубан В. В.</i> Спортивний часопис «Гарт» (1946) (до історіографії проблеми)	83
<i>Слюсарєва Є. О.</i> Аграрне питання в програмах політичних партій в роки Української революції (1917-1921)	90
<u>ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ</u>	
<i>Гончаренко А. В.</i> Централізація державної влади в Італії фашистським режимом Беніто Муссоліні у 20–30-х рр. ХХ ст.	95
<i>Дегтярьова Д. С.</i> Історичні передумови встановлення культу особи	103

Мурашко К. О.
К. Родзаєвський: нариси з біографії російського фашиста 108

Тихончук Д.
Економічний успіх повоєнного відновлення: досвід французької держави (1944–1969 рр.) 112

Червяченко В. Р.
Чехословаччина напередодні «Празької весни» 1968 р. 116

СУСПІЛЬСТВО І ПОЛІТИКА: МИНУЛЕ ТА СЬОГОДЕННЯ

Власенко В. М., Сугоняко Д. Р.
До біографії Якова Моралевича 122

Гаврилишин П. М.
Богдан Гаврилишин – член Римського клубу 131

Зьоменко М. В.
Створення Міністерства преси і пропаганди УНР 136

Лобко Н. В.
Вплив радянського гендерного порядку на формування трудової орієнтації чоловіків і жінок 140

Степанов В. В.
Мова як засіб маніпуляції в процесах державотворення і політичних трансформацій 146

Тодоров І. Я.
Безпекові гарантії для України: стан і перспективи 151

КУЛЬТУРА ТА СУСПІЛЬСТВО: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Антонов Є. М.

Сумський обласний художній музей
ім. Никанора Онацького 156

Бублик О. І.

Звичаї та побут жителів села Закотне
Луганської області 160

Єгорова Є. С.

Вплив російсько-української війни на крелевецьке
переборне ткацтво 168

Карпенко М. В.

Козацькі традиції: матеріали до вивчення питання 174

Кузьома В. С.

Казка «Приречений царевич» як джерело до вивчення
історії Давнього Єгипту 177

Михайліченко М. А.

Пам'ятки культурної спадщини Сумського району та
перспективи розвитку історико-культурного туризму 183

Шуть Т. І.

Заклади жіночої духовної освіти на території
Наддніпрянської України в ХІХ ст. 188

Наукове видання

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ
В УКРАЇНІ ТА СВІТІ:
ІСТОРІЯ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Матеріали
Х Всеукраїнської науково-практичної конференції

(Суми, 28 квітня 2023 року)

Оригінал-макет підготовлено на
кафедрі історії СумДУ

Редколегія не несе відповідальності за точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Матеріали друкуються в авторській редакції. Точка зору редколегії не завжди збігається з точкою зору автора.

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 16,77. Обл.-вид. арк. 19,83. Тираж 100 пр. Зам.№
Видавець і виготовлювач
Сумський державний університет,
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3062 від 17.12.2007.